

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН АРЕШТОВАНОГО НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНО-СЛІДЧОЇ СПРАВИ СВЯЩЕННИКА МИКОЛАЯ МИКОЛАЙОВИЧА ТИХОМИРОВА

Вікторія Хромова

аспірантка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Навчально-науковий інститут історії та соціо-гуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені

Т. Г. Шевченка, Чернігів

E-mail: bagmet_z@ukr.net

Researcher ID: GTN-1960-2022

<https://orcid.org/0000-0002-9991-6814>

Метою статті є детальний аналіз кримінально-слідчої справи священника Миколая Миколайовича Тихомирова. Встановлення психологічного стану священника під час допитів. Виявлення сфальсифікованих елементів справи. Методологія дослідження спирається на феноменологічному та антропологічному підходах, завдяки яким ми підійшли до розгляду джерела як до матеріального продукту цілеспрямованої людської діяльності. Антропологічний підхід в даному дослідженні допомагає дослідити біографію священника, його переконання, переживання, фізичний та моральний стан. Для досягнення мети і завдань дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (евристичний, історико-ретроспективний, історико-генетичний, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, біографічний). Висновки зроблено на основі принципів історизму, об'єктивності та ціннісного підходу до досліджуваних явищ. На основі зібраних нами свідчень реконструйовано події, які відбулись із священником під час арешту, проаналізовано зміну його морально-психологічного стану, виявлено ряд зовнішніх факторів, які призвели до погіршення здоров'я арештованого. У ході аналізу кримінальної справи ми прийшли до висновку, що всі свідки мали суб'єктивне ставлення до підозрюваного, їх свідчення в процесі слідства різнилися та відрізнялись від слів М. М. Тихомирова. Ми можемо припустити, що справа була сфабрикована співробітниками НКВС з метою чистки духовенства у м. Чернігові для зменшення впливу священників серед населення. На нашу думку, до арешту та допитів священник мав нормальний морально-психологічний стан. Однак, на лаві підсудних стан священника змінився, допити та залякування змінили його поведінку, він потрапив до Чернігівської психіатричної лікарні та був змушений лікуватися. Вважаємо, що вирок М. М. Тихомирова був незаконним. Під час проведення судового засідання священник не мав сторони захисту. Важливо зазначити, що арештований не визнав своєї вини, а після судового засідання написав касаційну скаргу, яка була відхилена. Радянська система підірвала здоров'я людини, скалічила життя засланням, принизила священника та його сім'ю на роки.

Ключові слова: репресії, церква, священник, психологічний стан, протоколи допитів.

Постановка проблеми. В ході розгляду кримінально-слідчих справ священників 1930-х рр., в архіві Управління Служби безпеки України в Чернігівській області та у Державному архіві Чернігівської області нами було встановлено, що співробітники НКВС неодноразово вдавалися до фізичного та психологічного тиску на підозрюваного. Метою тиску було залякування особи та вибиття з підозрюваного неправдивих свідчень. «Служитель культу», а саме священник за радянським законодавством вважався особою, яка потенційно могла вчинити злочин контрреволюційного характеру. До таких злочинів відносили: релігійні обряди, служіння в церкві, спілкування з односельчанами. Більшість із вивчених нами справ були сфабриковані, а звинувачені в них особи були засуджені терміном від 1 до 15 років із конфіскацією майна, чи до розстрілу. Так, наприклад, Аркадія Петровича Ілляшенко диякона із с. Носелівці Борзнянського району Чернігівської області було засуджено до розстрілу [ГДА СБУ, ф. 6, т. 398, спр. 67093, арк. 282] за т. зв. діяльність та контрреволюційну агітацію, хоча він зрікся свого сану у 1928 р.

Досліджуючи протоколи допитів можливо встановити розвиток думок та психологічний стан підозрюваного. Безумовно, питаннями морального стану аре-

штованого, долею в таборах, незаконністю вироку займаються співробітники архіву, науковці, родичі. Вивчення рис характеру арештованого, проявів під час слідства допомагає історико встановити історичну справедливість, пояснити мотиви справи та проявити світло на реальність тих чи інших подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки тому, що у 2015 р. Верховною Радою України був прийнятий закон «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 рр.», документи карально-репресивних органів стали доступними для кожного громадянина України і іноземця. Інтерес краєзнавців до даної проблематики зріс, а у місцевих архівах Служби безпеки України почали досліджувати раніше засекречені документи. Окремі роботи, в яких висвітлювалися морально-психологічні стани арештованих священників нами не були виявлені. Однак, серед істориків Чернігівщини, які безпосередньо вивчають історію духовенства, набуває популярності біографічний напрям досліджень. Історики порівнюють долі осіб, визначають їх вклад і внесок в історію, а також аналізують і дають загальну оцінку діям радянської влади щодо духовенства у регіоні. До таких істориків ми відносимо: Г. Горбунову, [Горбунова, 2011], В. В. Шуміла [Шу-

міло, 2019, 2020], М. С. Тимошика [Тимошик, 2016], О. Ф. Тарасенка [Тарасенко, 2008], І. М. Цимбаленко [Цимбаленко, 2012].

В. В. Шуміло дослідив біографії багатьох чернігівських священників та монахів, які були засуджені за приналежність до Істинно-Православної церкви: життя та діяльність схиархімандрита Лаврентія і ігумена Аліпія, єпископа Стефана Проценко, єпископа Глухівського та Ніжинського Дамаскіна (Цедрика). Роботи В. В. Шуміло є унікальними, оскільки в них він досліджував спогади очевидців, що підсилювало твердження про ту чи іншу особу. Використовуючи значну кількість архівних документів, О. Ф. Тарасенко здійснив верифікацію фактів із життя архієпископа Пахомія, який був неодноразово репресований радянською владою. Дослідник одним із перших на основі ґрунтовного аналізу, послідовно, в хронологічному порядку, встановив біографію архієпископа Пахомія. І. М. Цимбаленко, застосовуючи методи аналізу і порівняння встановила, що слідча справа Василя Гордійовича Андрієвського була сфабрикована.

Виходячи із вище перерахованих робіт, ми не зустрічали праці, в яких морально-психологічний стан був об'єктом дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження пердусім є аналіз психологічного стану арештованого священника, зроблений на основі опрацьованих протоколів допиту, офіційно-ділових документів, довідок з медичних установ, особистих записів і фото. У рамках окресленої мети у статті розв'язується ряд **завдань**: за допомогою феноменологічного підходу, проаналізувати джерело як історичний феномен, породжений певними умовами; реконструювати події, які описані у справі; спираючись на антропологічний підхід встановити вплив радянської каральної системи на умови життя священника, до якого заздалегідь мали упереджене ставлення; порівняти морально-психологічний стан М. М. Тихомирова до арешту і після.

Виклад основного матеріалу: За установчими даними кримінальної справи Миколай Миколайович Тихомиров народився 23 травня 1895 року у с. Курово на Стародубщині у родині священника. Закінчив 2 класи Чернігівського духовного училища. Мав дружину та двох дітей. Служив у Червоній армії з 1917 по 1918 рр. У м. Чернігові мешкав за адресою вулиця Глібо-Успенська, 19 [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 10–11].

У 1919 р. проти священника була відкрита кримінальна справа. В ній він звинувачувався у дезертирстві, оскільки виїхав до Києва під час проходження служби у Червоній армії. За матеріалами справи покарання за свій вчинок священник не отримав [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 11].

Із наведених даних ми можемо встановити, що священник мав звичайну середню освіту, був писемним. Вчинок дезертирства вказує, що людина не підтримувала сторону Червоної армії в ході Громадянської війни 1917 – 1921 рр. та боялась виходити на ближній бій. Філософія миру та пацифізму присутня в

професії священників, оскільки вони закликають дотримуватись заповідей Біблії та вести християнський спосіб життя. Молитви та заповіді були знайдені нами в особистих записях М. М. Тихомирова [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 75], дата в записях не була вказана, однак можна припустити, що священник в умовах тотального тиску з боку радянських спецслужб, намагався не забувати молитви та вірів у спасіння.

У протоколах допиту згадується, що М. М. Тихомиров працював священником у церкві с. Лукашівка Чернігівської області. Після закриття храму, священник втратив роботу та приход [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 21–22]. Закриття храмів не було поодиноким випадком, вже з початку 1920-х рр., спостерігається тенденція до зменшення кількості храмів у Чернігівській області. Так, в 1919 р. у м. Чернігів був одним із перших зачинений Свято-Успенський Слецький жіночий монастир. З 1944 по 1964 рр., в приміщенні монастиря розміщувалася Чернігівська філармонія. 1934 р., закрили Свято-Георгіївський жіночий монастир, який розташовувався у с. Данівка Козелецького району. 1929 р., був зачинений Спасо-Преображенський чоловічий монастир у м. Новгород-Сіверський і перетворений в історико-архітектурний заповідник. З 1935 р., була зачинена церква у с. Бондарі Остерського району Чернігівської області [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 15067, арк. 13]. Також були зачинені церкви в селі Бутовка Городнянського району [Бобко, 2005, с. 57] та у с. Товкачівці Прилуцького району на Чернігівщині [Конквест, 1993, с. 170]. У зв'язку із закриттям церков і монастирів, священники втрачали місце роботи, спроможність прогодувати себе і свою сім'ю. Вони були змушені таємно проводити богослужіння та займатися промислами у сільській місцевості, здійснювати кустарну підприємницьку діяльність. Після закриття церкви у 1935 р., М. М. Тихомиров упорядковував архівні справи при Чернігівській обласній раді професійних спілок та у Чернігівському обласному комітеті робітників і початкових шкіл, про, що вказують довідки, які були видані очільниками даних організацій [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф., спр. 14631, арк. 75]. Можна припустити, що М. М. Тихомиров був інтелектуальною людиною та не маючи можливості в місті займатися ремеслами або сільським господарством почав кар'єру співробітника архіву.

В постанові про прийняття справи до розгляду священник звинувачувався у розповсюдженні провокаційних чуток про приход до влади прихильників фашизму. Вже в перших протоколах допиту, М. М. Тихомиров зазначає, що він не проводив контрреволюційної діяльності та не розповсюджував вищевказані чулки [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 13–15]. При цьому варто зазначити, що підпис священника в кінці перших протоколів був чіткий, що в свою чергу говорить про те, що він ставив свій підпис спокійно та уважно [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 13–15].

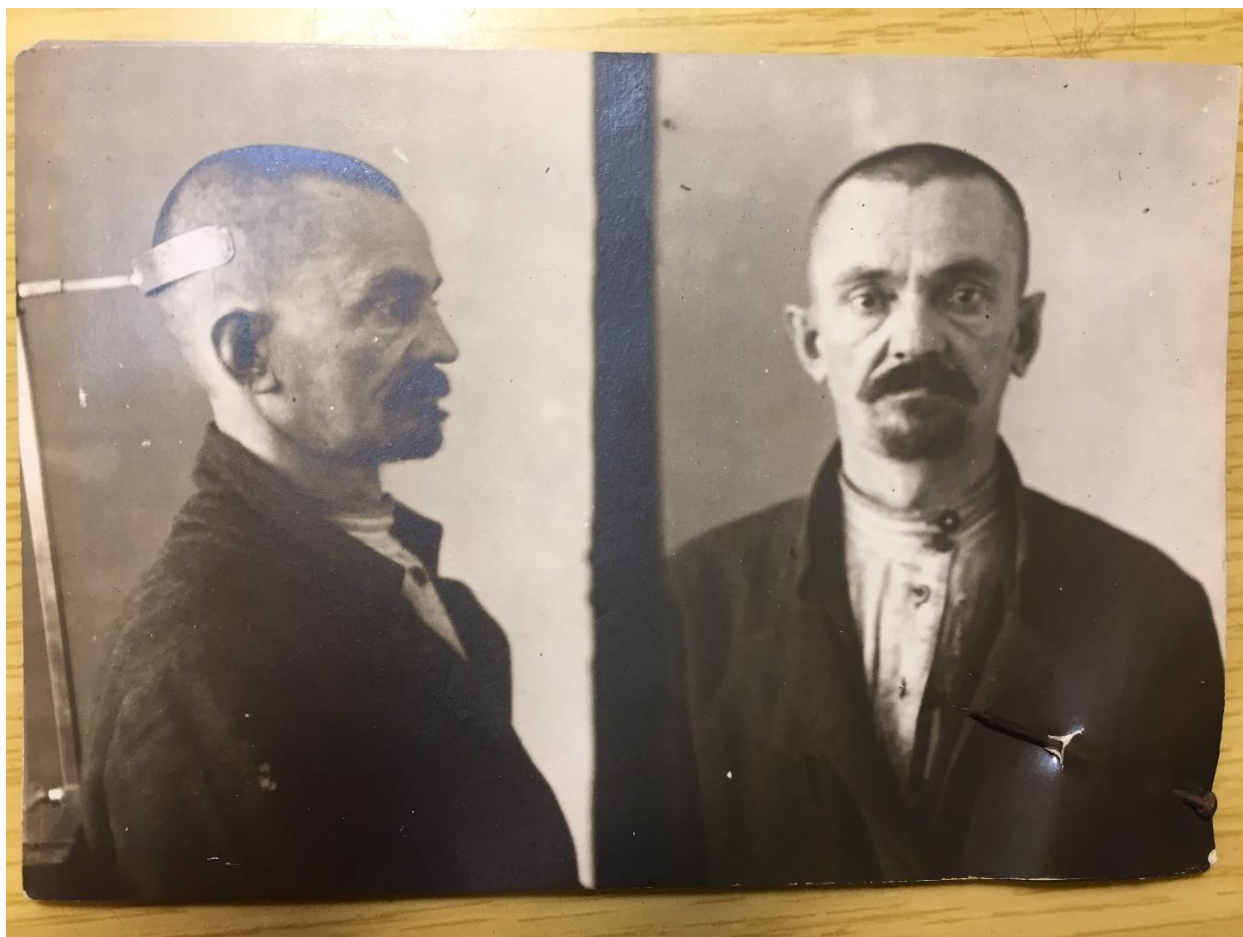

Рис. 1. Фото М. М. Тихомирова. [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, на 82 арк.]

Під час обшуку у М. М. Тихомирова були знайдені та конфісковані: додаток до паспорту, фотографії, особисті записи [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 7].

Із наявних матеріалів справи свідками проходили: Данило Григорович Бассалик – священник Іллінської церкви у м. Чернігові, Віталій Федорович Новожилов – священник у с. Хмільниця Чернігівської області, який у 1932 році був засуджений на 5 років до виправних-трудових таборів за контрреволюційну діяльність та Андрій Іванович Мармазинський – сторож Чернігівської міської ради. Ми припускаємо, що свідки під час допиту давали неправдиві свідчення, так як вони містять протиріччя. На нашу думку, на показання свідка впливали зовнішні фактори: психологічні і фізичні. До першої групи факторів ми відносимо психологічні. По-перше, це особисті відносини між арештованим і свідком. В кримінальних справах 1930-х рр., часто можна знайти протоколи, де сусіди або друзі арештованого розповідають співробітникам НКВС факти злочину. Радянська система змушувала їх підлаштуватися до реалій 1930-х рр., і говорити неправдиві історії або правдиві події, які за радянським законодавством вважалися злочином. Звичайна заздрість, розкуркулення, можливість отримати винагороду змушувало людей здійснювати доноси один на одного. Священники 1930-х рр., намагалися підлаштуватися під радянську систему, не дивлячись на те, що «служитель культу» це професія, яка не мала поваги серед органів виконавчої та законодавчої влади.

По-друге, свідки могли бути раніше засудженими і на їх дії міг впливати страх повторного арешту, відбуття покарання, заслання. По-третє, шантаж – вчинення розправ над сім'єю арештованого чи свідка. Роберт Конквест наводить приклад допиту священника, під час якого останньому погрожували розправою над його сім'єю. Вчений вказує, що маніпуляції з родичами це нововведення Й. Сталіна, так як в період існування Російської імперії під час допитів не використовували маніпуляції з рідними підсудного [Конквест, 1993, с. 407–408]. По-четверте, фізичні розправи, а саме: катування, розстріл, жакливі умови перебування в тюрмах. Всі вищевказані фактори впливали на хід кримінальної справи та на покази арештованого і свідків. Фізичні розправи застосовувались і до арештованого. Роберт Конквест, зазначав, що у 1937 р., в одному таборі для ув'язнених бачили священника, який утратив зір через побої [Конквест, 1993, с. 540].

Із протоколів допиту М. М. Тихомирова нами було встановлено, що Д. Г. Бассалик та В. Ф. Новожилов були знайомі з арештованим. У кожного з них священник намагався знайти роботу за фахом або отримати гарний відгук від колег [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 14, 17]. Зі слів М. М. Тихомирова, Д. Г. Бассалик неодноразово був у його квартирі та тривожно, переживаючи за власну сім'ю розповідав йому, що радянська міліція мучить, катує, арештує людей. В одному із протоколів допиту М. М. Тихомиров згадує: «...Коли Бассалик зайшов до мене в останній раз він сказав мені, що у його

сусідки в квартирі проходить обшук і додав: «...Радянська міліція мучить невинних людей...» [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 13]. Під час допиту Д. Г. Бассалик, заявив, що ніколи не знаходився у квартирі М. М. Тихомирова, однак спілкувався з арештованим про «Нову Конституцію».⁵ Зі слів Д. Г. Бассалика, арештований мав наміри очолити Іллінську церкву у м. Чернігів та проводити в ній обряди на власний розсуд. Говорити з М. М. Тихомировим про становище церкви та обговорювати зміст Конституції Д. Г. Бассалик відмовився [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 26–29].

В. Ф. Новожилов вказував, що арештований під час їх зустрічі висловлювався таким чином: «...Я особисто нічого не очікую від цієї Конституції... А. Гітлер – майбутнє спасіння...» [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 31–32]. Варто зазначити, що А. І. Мармазинський взагалі ніколи не говорив про «Нову Конституцію» з М. М. Тихомировим [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 33–34]. З огляду на покази свідків, ми можемо зробити висновок, що кримінальна справа була абсолютно сфабрикованою. Вислови Д. Г. Бассалика були нейтральними. Він не підтвердив і не спростував дії арештованого, оскільки боявся, що до його родини можуть застосувати каральні заходи. Різняться свідчення останнього з М. М. Тихомировим щодо їх зустрічей у квартирі. В. Ф. Новожилов раніше був засуджений, тому його свідчення не можна розглядати як абсолютно правдиві, оскільки страх повторного засудження міг вплинути на слова свідка. Щодо А. І. Мармазинського, то він взагалі міг декілька разів за життя бачити М. М. Тихомирова. Найімовірніше, його залучили до справи для збільшення загальної кількості свідків.

В ході аналізу кримінальної справи, ми виявили, що деякі свідчення є неправдивими. М. М. Тихомиров даючи відповідь на запитання співробітників НКВС спочатку давав відповідь, що він не говорив ні з ким про Конституцію та не проводив контрреволюційної агітації, при цьому підпис священника в кінці протоколу був чіткий [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 31–32]. Згодом стає відомо, що М. М. Тихомиров переказав В. Ф. Новожилову слова А. І. Мармазинського, з яким спілкувався в серпні 1936 р.: «...Конституція 1936 р. – це прокламація для іноземних робітників... положення духовенства в суспільстві може змінити лише війна...» [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 19–20]. Можемо припускати, що священника змусили сказати неправдиві факти, оскільки А. І. Мармазинський в попередніх протоколах стверджував, що не спілкувався з арештованим про «Нову Конституцію» взагалі, а підпис арештованого під вищевказаними словами виглядає розмитим та не чітким. Застосовуючи фізичну силу, тиск, співробітники НКВС могли змусити його дати такі свідчення та поставити підпис. Пояснюючи причину проведення антирадянської агітації, арешто-

ваний посилався на своє жалюгідне становище, яким був невдоволений і яке хотів змінити. З точки зору логічного мислення, священник шукав можливості працювати за фахом та не мав намірів конфліктувати і з державними органами, проявляючи своє інакодумство.

Виходячи з вищезазначеного можна вважати, що до арешту М. М. Тихомиров мав задовільний психологічний стан. Він переймався за майбутнє, оскільки, зачинили церкву, яка була основним джерелом його доходу. Під час допиту змінюються свідчення священника, його підпис, що вказує на тиск з боку співробітників НКВС. Такі умови допиту вплинули на психологічний стан священника, тому 2 лютого 1937 р. співробітники НКВС запросили клопотання про направлення священника до Чернігівської психіатричної лікарні, спираючись на те, що його оглянув лікар санітарної частини в'язниці і зробив висновок, що арештований має психіатричні розлади, які потрібно лікувати лише у спеціалізованому закладі [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 41–43].

Під час перевірки психіатричного стану священника слідчі дії були призупинені. 27 лютого 1937 р. судово-експертна комісія Чернігівської психіатричної лікарні в присутності восьми лікарів встановила, що арештований знаходиться в реактивному психогенному стані та має такі його ознаки як: тривожність, плач, ілюзорне сприйняття, загальмованість [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 45–46]. Справа священника була відкрита 11.12.1936 р., в якій до 02.02.1937 р., священник не скаржився на здоров'я, а в анкеті арештованого не було зазначено про особливості психічного стану. Варто зазначити, що свідки також не зазначили, що арештований мав психіатричні розлади. М. М. Тихомиров працював у архівних установах, до яких слідчі не зробили запиту для перевірки психологічного стану підсудного під час його роботи та виконань службових обов'язків. Всі зазначені вище твердження вказують, що проблеми із здоров'ям у священника розпочалися у в'язниці або вони були вигаданими для тримання арештованого в нелюдських умовах у психіатричній лікарні. Ми можемо припустити, що у священника почалися проблеми із здоров'ям під час допитів.

М. М. Тихомиров перебував у Чернігівській психіатричній лікарні з 28.02.1937 р. по 05.07.1937 р. В липні 1937 р., лікарі надали висновок, що ознак психіатричного розладу арештований більше не має [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 50]. Кримінальну справу після виписки священника було відновлено. Під час судового засідання підсудний не визнав свою провину, а лікар Чернігівської психіатричної лікарні підтвердив, що на момент скоєння злочину і проведення судового засідання М. М. Тихомиров не мав ознак психіатричного розладу. При цьому, лікар додав, що підсудний хворів лише з 28.02.1937 р. по 05.07.1937 р. [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 56–57]. На нашу думку, твердження лікаря є абсолютно не логічним, оскільки від психіатричної хвороби особа не може повністю вилікуватись, тим паче з останнього дня в лікарні і до проведення судового засідання

⁵ 5 грудня 1936 р., була прийнята Конституція СРСР. Кримінальну справу М. М. Тихомирова відкрили 11 грудня 1936 р., тому у протоколах фігурує словосполучення «Нова Конституція».

пройшов місяць. Лікар встановив такий перебіг хвороби для того, щоб показати, що контрреволюційна діяльність, вислови священника були усвідомленими і він мав нести всю відповідальність і покарання за свої вчинки, не дивлячись на проблеми зі здоров'ям. М. М. Тихомирова засудили по І ч. 54–10 ст. УК УСРС до позбавлення волі у виправних трудових таборах терміном на 5 років і позбавили прав терміном на 3 роки [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 68].

Незважаючи на несправедливий розгляд справ та сфабрикований судовий процес священники намагалися зберегти своє життя і зверталися у формі касаційної скарги до Спеціальної колегії Верховного Суду УРСР. Так, Роман Іванович Збань оскаржував свій вирок, за яким він мав провести 5 років у виправних-трудовах таборах і позбавлявся прав терміном на 3 роки [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 15067, арк. 46]. В своїй касаційній скарзі він пояснював, що один із свідків – Андрій Григорович Глацький добивався інтимного зв'язку з його дружиною і тому свідчив проти нього [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 15067, арк. 49–50]. Однак, касаційну скаргу не задовольнили, а доля самого Р. І. Збаня після заслання невідома [Хромова, 2020, с. 1022].

М. М. Тихомиров писав касаційну скаргу на ім'я Й. Сталіна в якій просив скасувати вирок, оскільки мав проблеми із здоров'ям, а всі свідки, за версією арештованого, які були причетні до справи, мали упереджене ставлення до нього [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 73–74]. Касаційна скарга була відхилена. Подальша доля М. М. Тихомирова була невідома, лише в 1991 році справа була переглянута, а священник був реабілітований. В справі також зазначені імена синів Миколая, довгий час їх імена були присутні в справі для слідчих перевірок.

В кримінальній справі також містилося фото священника [Архів УСБУ в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, арк. 75]. На нашу думку, фотографії не були конфісковані в момент обшуку, а були створені вже у стінах НКВС. На це вказує сірий фон та спеціальний вимірювач зросту, який використовувався співробітниками слідчих органів. Таке обладнання священник не міг мати в домашніх умовах. При цьому варто зазначити, що було зроблено два фото М. М. Тихомирова в профіль і анфас. Загалом на фото священник виглядає сумним та тривожним.

Висновки. Отже, кримінально-слідчі справи залишаються головним джерелом вивчення біографії репресованої особи, відображають механізми репресивної машини тоталітаризму, дають можливість збагнути причини й масштаби масового терору, про-

тежити інтенсивність репресій у конкретні історичні періоди. Вважаємо, що причинами створення кримінальних справ проти духовництва були: упереджене ставлення до священників з боку радянської влади, доноси, інакودумство серед духовництва. При цьому важливо зазначити, що саме в кримінально-слідчій справі зберігаються документи особового походження, що в свою чергу, дає можливість досліднику проаналізувати психологію людини, вивчити її переживання, риси характеру.

Відтворюючи події минулого, ми встановили, що М. М. Тихомиров був звичайним священником, який мав сім'ю та власний прихід. Після закриття церкви у с. Лукашівка Чернігівської області, священник був змушений шукати іншу роботу. У кримінальній справі, М. М. Тихомирова звинувачували у розповсюдженні чуток про прихід до влади фашистів. На нашу думку, справа була сфабрикована, оскільки покази свідків різняться та мають суб'єктивне підґрунтя. Страх втрати сім'ю, особисту гідність, свободу вплинули на їх свідчення. Більшість свідчень стосувалося не приходу фашистів до влади в СРСР, а аналізу та коментування змісту радянської Конституції 1935 р. Свідчення священника також різняться, що вказує на те, що деякі його вислови були неправдивими. Різниця в підписі говорить про те, що під час проведення допитів до нього могли застосовувати фізичну силу, після якої священник був розгублений і не міг чітко ставити свій підпис.

Вважаємо, що допити та перебування у тюремних умовах вплинули на психологічний стан арештованого. До перебування під арештом священник не мав проблем із здоров'ям, однак після численних допитів, лікарі помітили у нього тривожність, плач, ілюзорне сприйняття, загальмованість. На нашу думку, психіатричне заварювання у священника з'явилося або під час тримання під вартою або було вигаданим для того, щоб залякати його у стінах психіатричної лікарні та змусити визнати свою провину. Під час судового засідання М. М. Тихомиров так і не визнав своєї провини і був засуджений до позбавлення волі у виправних трудових таборах терміном на 5 років і позбавлений виборчих прав терміном на 3 роки.

За допомогою фальсифікації кримінальних справ, методів фізичного і психологічного тиску радянська каральна машина руйнувала долі священників, їх добробут, здоров'я та репутації серед місцевого населення. Вважаємо, що психологічний тиск, виявлений у кримінальній справі М. М. Тихомирова є безпрецедентним порушення всіх морально-правових, судово-слідчих норм та є прикладом репресивної політики радянської влади до духовенства.

Список використаних джерел

Архівні документи

- Архів Управління Служби безпеки України в Чернігівській області, ф. 7, спр. 14631, на 82 арк.
 Архів Управління Служби безпеки України в Чернігівській області, ф. 7, спр. 15067, на 55 арк.
 Галузевий Державний архів Служби Безпеки України, ф. 6, т. 398, спр. 67093, на 289 арк.

Література

- Бобко, Т. Г., 2005. *Православне духовенство в суспільному житті України 20 – 30-х рр. ХХ ст.: дисертація* на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю: 07.00.01. – «Історія України», Запорізький національний університет. Запоріжжя, 201 с.

- Горбунова, Г., 2011. Постаць протодіякона Василя Потієнка в історії Української Автокефальної Православної церкви (за документами ЦДАЗУ), *Сіверянський літопис*, № 5, с. 72–80.
- Конквест, Р., 1993. *Жнива Скорботи. Радянська колективізація і голодомор*, Київ: Либідь, 540 с.
- Тарасенко, О. Ф., 2008. Чернігівський архієпископ Пахомій (Кедров) (1876 – 1937), *Сіверянський літопис*, № 3, с. 43–51.
- Тимошик, М. С., 2016. Становлення, ствердження та знищення Української Автокефальної церкви на Чернігівщині у 20 – 30-х роках ХХ століття (за архівними даними та пресою колишньої Ніжинської округи), *Сіверянський літопис*, № 6, с. 107–128.
- Хромова, В. В., 2020. Система покарань та засуджень священників Чернігівщини в 1930-х рр., *Scientific achievements of modern society. Abstracts of X international scientific and practical conference (Liverpool, May 27-29)*, Liverpool, с. 1017–1027.
- Цимбаленко, І. М., 2012. Василь Гордійович Андрієвський (1881 – 1930), *Сіверянський літопис*, № 1–2, с. 76–84.
- Шуміло, В. В., 2019. Схиархімандрит Лаврентій (Проскура) – член Істинно-Православної церкви на Чернігівщині, *Сіверянський літопис*, № 4–5, с. 67–80.
- Шуміло, В. В., 2020. Істинно-Православна церква на Чернігівщині та ігумен Аліпій (Яковенко), *Сіверянський літопис*, № 1, с. 124–137.
- Шуміло, В. В., 2019. Фальсифікації радянських слідчих органів 1930-х років у справах духовенства Істинно-Православної церкви, *Сіверянський літопис*, № 1, с. 70–75.
- Шуміло, В. В., 2020. Єпископ Глухівський та Ніжинський Дамаскін (Цедрик) як один із головних ідеологів ІПЦ в Україні, *Сіверянський літопис*, № 3, с. 28–60.

References

- Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Chernihivskii oblasti [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Chernihiv region], f. 7, spr. 14631, na 82 ark. (in Ukrainian).
- Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Chernihivskii oblasti [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Chernihiv region], f. 7, spr. 15067, na 55 ark. (in Ukrainian).
- Bobko, T. H., 2005. *Pravoslavne dukhovenstvo v suspilnomu zhytti Ukrayiny 20 – 30-kh rr. XX st.* [Orthodox clergy in the social life of Ukraine in the 20s and 30s of the 20th century]: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu: 07.00.01. – «Istoriia Ukrayiny», Zaporizkyi natsionalnyi universytet. Zaporizhzhia, 201 s. (in Ukrainian).
- Haluzevyi Derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Branch State Archive of the Security Service of Ukraine], f. 6, t. 398, spr. 67093, na 289 ark. (in Ukrainian).
- Horbunova, H., 2011. Postat protodyakona Vasyliya Potienka vistorii Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi tserkvy (za dokumentamy TSDAZU) [The figure of protodeacon Vasyl Potienko in the history of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (according to the documents of the TsADAZ)], *Siverianskyi litopys*, № 5, s. 72–80. (in Ukrainian).
- Khromova, V. V., 2020. Systema pokaran ta zasudzhen sviashchennykh Chernihivshchyniv v 1930-kh rr. [The system of punishments and convictions of priests of Chernihiv region in the 1930s.], *Scientific achievements of modern society. Abstracts of X international scientific and practical conference (Liverpool, May 27–29)*, Liverpool, s. 1017–1027. (in Ukrainian).
- Konkvest, R., 1993. *Zhnyva mskorboty. Radianska kolektyvizatsiia i holodomor.* [Harvest of Sorrows. Soviet collectivization and famine.], Kyiv: Lybid, 540 s. (in Ukrainian).
- Shumilo, V. V., 2019. Falsyfikatii radianskykh slidchykh orhaniv 1930-kh rokiv u spravakh dukhovenstva Istynno-Pravoslavnoi tserkvy [Falsifications of the Soviet investigative bodies of the 1930s in the affairs of the clergy of the True Orthodox Church], *Siverianskyi litopys*, № 1, s. 70–75. (in Ukrainian).
- Shumilo, V. V., 2019. Skhlyarkhimandryt Lavrentii (Proskura) – chlen Istynno-Pravoslavnoi tserkvy na Chernihivshcheni [Schiarchimandrite Lavrentiy (Proskura) is a member of the True Orthodox Church in Chernihiv Oblast], *Siverianskyi litopys*, № 4–5, s. 67–80. (in Ukrainian).
- Shumilo, V. V., 2020. Istynno-Pravoslavna tserkvy na Chernihivshcheni ta ihumen Alipii (Yakovenko) [The True Orthodox Church in Chernihiv Oblast and Abbot Alipyi (Yakovenko)], *Siverianskyi litopys*, № 1, s. 124–137. (in Ukrainian).
- Shumilo, V. V., 2020. Yepyskop Hlukhivskiyi ta Nizhynskiyi Damaskin (Tsedryk) yak odyin iz holovnykh ideolohiv IPTs v Ukraini [Bishop of Glukhiv and Nizhyn Damascene (Cedrik) as one of the main ideologues of the IPC in Ukraine], *Siverianskyi litopys*, № 3, s. 28–60. (in Ukrainian).
- Tarasenko, O. F., 2008. Chernihivskiyi arhiiepyskop Pakhomii (Kedrov) (1876 – 1937) [Chernihiv Archbishop Pahomii (Kedrov) (1876 – 1937)], *Siverianskyi litopys*, № 3, s. 43–51. (in Ukrainian).
- Tsybalyenko, I. M., 2012. Vasyl Hordiiovych Andriievskiyi (1881 – 1930) [Vasyl Gordiyovych Andriievskiyi (1881–1930)], *Siverianskyi litopys*, № 1–2, s. 76–84. (in Ukrainian).
- Tymoshyk, M. S., 2016. Stanovlennia, stverdzhennia ta znyshchennia Ukrainskoi Avtokefalnoi tserkvy na Chernihivshcheni u 20 – 30-kh rokakh XX stolittia (za arhivnymi danymi ta presoiu kolyshnoi Nizhynskoi okruhy). [Formation, confirmation and destruction of the Ukrainian Autocephalous Church in the Chernihiv Region in the 20s and 30s of the 20th century (according to archival data and the press of the former Nizhyn District)], *Siverianskyi litopys*, № 6, s. 107–128. (in Ukrainian).

Viktoriya Hromova

PhD student of department of world history and international relations, O. M. Lazarevsky Educational and Scientific Institute of History and Socio-Humanitarian Disciplines T. G. Shevchenko, National University «Chernihiv Collegium», Chernihiv

THE PSYCHOLOGICAL CONDITION OF THE ARRESTED PRIEST MYKOLAY MYKOLAYOVYCH TIHOMIROV ON THE EXAMPLE OF THE CRIMINAL INVESTIGATIVE CASE

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the criminal investigation case against the priest Tikhomirov Mykola Mykolaiovich. During the analysis, we established the psychological state of the priest during interrogations and identified the falsified elements of the case. The research methodology is based on phenomenological and anthropological approaches. Due to this, we have come to consider the source as a material product of purposeful human activity. The anthropological approach of this study investigates the priest's biography, beliefs, experiences, and physical and moral condition. To achieve the study's goals and objectives, general scientific and specific research methods are used (heuristic, historical-retrospective, historical-genetic, comparative-historical, problem-chronological, and biographical). The conclusions are drawn based on the principles of historicism, objectivity, and value approach to the studied phenomena. Based on the collected evidence, we reconstructed the events that happened to the priest during the arrest, analyzed the change in his moral and psychological state, and identified several external factors that led to the deterioration of the prisoner's health. During the criminal case's analysis, we concluded that all the witnesses had a subjective attitude toward the suspect, their testimony during the investigation differed from one another and the words of M. M. Tikhomirov. Therefore, presumably, the NKVD officers fabricated the case to purge the clergy in Chernihiv to reduce the influence of priests among the population. In our opinion, before the arrest and interrogations, the priest had a normal moral and psychological state. However, during the trial, the priest's condition changed, and interrogations and intimidation changed his behavior. As a result, he ended up in the Chernihiv psychiatric hospital and was forced to be treated. We believe the verdict of M. M. Tikhomirov was illegal. During the court session, the priest did not have a defense. It is crucial to note that the prisoner did not admit his guilt. Furthermore, after the court session, he wrote an appeal, which got rejected. The Soviet system destroyed human health, crippled life by exile, and ruined the priest and his family's reputation for years to come.

Keywords: repression, church, priest, psychological state, interrogation protocols.